

ANKARA'DA YAŞAYAN GELENEKSEL TÜRK KİTAP SANATLARI USTALARININ İNCELENMESİ

Araş.Gör. Pınar TOKTAŞ*

ÖZET

Geleneksel kitap sanatları olarak adlandırdığımız hat, tezhip, minyatür, ebru, cilt ve kat'ı sanatları geçmişi oldukça eskilere dayanan, kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in en iyi şekilde hazırlanması düşüncesiyle ortaya çıkmış ve zamanla gelişme göstermiştir. İstanbul geçmişte olduğu gibi günümüzde de hem akademik anlamda, hem belediyelerin, çeşitli resmi ve özel kurumların yürüttüğü kurslarla, hem de bu alanda kendini kanıtlamış olan usta ve sanatçılarla önceliğini korumakta ve yaşatmaktadır. Buna karşın gerek Anadolu'da gerekse yurdun çeşitli illerinde bu sanat dalları varlığını sürdürmektedir. Ankara başkent olması ile birlikte diğer birçok alanda olduğu gibi sanat alanında da gelişmeler göstermiştir. Araştırmada günümüzde Ankara'da yaşayan geleneksel kitap sanatları ustaları incelenerek, sanatçıların çalışmaları ve eserleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda tezhip alanında Memnune Birkan, minyatür alanında Nurten Ünver, hat alanında Kadir Sakoğlu ve ebru alanında Bahtiyar Hıra araştırma örneğinde incelenmiştir. Araştırmada sanatçıların bu sanat dallarına ilişkin görüşleri, eserleri, kullandıkları teknikler ve çalışmaları incelenmiştir.

ABSTRACT

Known as traditional book arts, calligraphy, illumination, miniature, ebru (marbling), binding and kat'ı date back to very early ages, emerging with the idea of preparing the holy book Kur'an in the best way and have improved in time. With its courses carried out both academic sense and through the courses of various official and private institutions and also through masters and artists noted in this field, Istanbul has come to the forefront as in the past. On the other hand, these branches of art have existed in various parts of Anatolia. Together with the declaration of Ankara as the capital city, these arts have improved as in other arts. In the current study, it was aimed to investigate the traditional book art masters currently living in Ankara and to introduce their works of arts. In this sense, Memnune Birkan the artist of illumination, Nurten Ünver the artist of miniature, Kadir Sakoğlu the artist of calligraphy and Bahtiyar Hıra the artist of ebru were investigated in the research sampling. The views, works of art of the artists were investigated together with their works and the techniques they used.

Anahtar kelimeler: Kitap sanatları ustaları, Ankara'daki sanatçılar, kitap sanatları.

Keywords: Book Art Masters, Artists in Ankara, Book Arts.

* Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü Beşevler/ Ankara/ Türkiye, e-mail: peyiol@gazi.edu.tr

Geleneksel kitap sanatları olarak adlandırdığımız hat, tezhip, minyatür, ebru, cilt ve kat'ı sanatları geçmişte oldukça eskilere dayanan, kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in en iyi şekilde hazırlanması düşüncesiyle ortaya çıkmış ve zamanla gelişme göstermiştir. Hat sanatı, bir yazma eserin oluşmasının en temel unsurunu oluşturmaktadır. İlk başta yazı sadece işlevselken zaman içerisinde estetik bir öge halini almıştır. Bu noktada Türklerin bu sanat dalının gelişmesinde büyük katkıları olmuştur. Daha sonra yazılan yazıların bir arada olması düşüncesiyle cilt sanatı doğmuştur¹. Klasik ciltleri kullanılan malzemeye ve süsleme tekniklerine göre sınıflamak gerekirse bunlar; mukavva ciltler, deri ciltler, lake ciltler, kumaş ciltler, ebrulu ciltler ve murassa ciltlerdir². Yazılan yazılar tezhip sayesinde daha estetik bir görünüme kavuşmuştur³. Tezhip yazma kitaplarda murakka adı verilen yazı albümlerinde, ferman ve hüsn-i hat levhalarında, boya ve altınla yapılan her türlü süsleme işidir⁴. Tezhip esas olarak hüsn-i hattı süsleyen ve tamamlayan bir unsur olarak yer almıştır. Hat, tezhip ve cilt Kur'an-ı Kerim'in ortaya çıkmasında yeterli olmuştur ancak zamanla ilmi ve edebi konulu eserlerin resimlenmesi ihtiyacı ile minyatür sanatı gelişmiştir⁵. Minyatür el yazması kitapların içinde yer alan kişi ve olayları tasvir etmek amacıyla, hacim ve derinlik verilmeden çalışılmış kitap resimleridir. İslam'ın tasviri yasak kılmasıyla kendi kuralları dâhilinde uygulanan bu sanat dalına nakış, sanatçısına da nakkaş denildiği gibi yapımına tasvir yapımcısına musavvir de denilmektedir. Hem yazılan yazılara zemin oluşturması hem de cilde yardımcı malzeme olarak kullanılmasını sağlayan ebru sanatı oluşmuştur⁶. Ebru sanatı, kitre ya da benzeri kıvam artırıcılar ile yoğunlaştırılmış su üzerine öd ilave edilmiş toprak boyaların gül dalından ve at kılından yapılmış fırçalarla su yüzeyine serpilmesi, biz ya da kıl yardımıyla su yüzeyinde desen oluşturulması ve kağıda alınması ile meydana getirilen bir kitap sanatımızdır⁷. Zamanla bu sanat dallarının arasına kat'ı sanatı da katılmıştır. Kat'ı süsleme deseninin kağıt veya deri üzerine uygulanarak, desenine göre makas ya da özel bıçaklar kullanılarak kesilmesi, oyulması ve zemin üzerine yapıştırılması ile oluşturulmaktadır. Kat'ı motifleri yazma eserlerin süslenmesinde, resimli kitapların içinde, celi yazılar olarak veya ince biçimde yazılmış bazen hem yazısı bazen hem süslemesi kat'ı olarak çalışılmış levhalarda, kitap ciltlerinde, buketler halinde düzenlenmiş müstakil tablolar olarak uygulanmıştır⁸. İşte tüm bu sanat dalları bir kitabı, bir el yazması eseri meydana getirmek amacıyla bir araya gelmiştir. Bu sebeptendir ki bunlara kitap sanatı adı verilmiştir⁹.

Büyük özveri, sabır ve uzun süreli çalışmayı gerektiren, kendi bünyesinde tevekkülü öğreten bu sanat dallarında çok sayıda hattat, mücellit, müzehhip, musavvir

¹ Uğur DERMAN; "Açılış Tebliği", İSMEK Türk Kitap Sanatları Sempozyumu Bildirileri (İstanbul), 23 Haziran 2007, s: 9

² Muammer ÜLKER; Geleneksel Türk Sanatları, T.C. Kültür Bakanlığı Apa Ofset Basımevi, 1993, s:359

³ DERMAN, a.g.e, s: 9

⁴ Mine E. ÖZEN; Türk Cilt Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Ankara), 1998, s: 2.

⁵ DERMAN, a.g.e, s: 9

⁶ DERMAN, a.g.e, s: 9

⁷ Pınar TOKTAŞ; "Türk Kitap Sanatlarının Cumhuriyet Döneminde Gelişimi ve Günümüz Yükseköğretim Programlarındaki Yeri", VI.Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Sempozyumu (Ankara), 17-21 Eylül 2012, s: 604

⁸ Gülbün MESARA; "Katı=Türk Sanatında İnce Kağıt Oymacılığı", Geleneksel Türk Kitap Sanatları Bugünün Ustaları (İstanbul), 2010, s: 50

⁹ DERMAN, a.g.e, s: 9

ve kattaan yetişmiştir. 600 yıllık Osmanlı medeniyetinde bu sanat dallarında sayısız eser verilmiş ve çok değerli ustalar yetişmiştir. Başta saray nakkaşhanesinde, başnakkaş denetiminde saray desteğiyle bu sanat dalları en güzel örneklerini vermiştir. Gelişmiş ve sağlam temellere dayalı bir alt yapıyla sürdürülen kitap sanatları her ne kadar Osmanlının gerilemesiyle ve bunu takip eden cumhuriyet dönemi ile gerileme yaşamış ve unutulmaya yüz tutmuş olsa da İstanbul başkent olması sebebi ile bu sanat dallarının en canlı biçimde yaşatıldığı merkez olma özelliğini kaybetmemiştir. İstanbul geçmişte olduğu gibi günümüzde de hem akademik anlamda, hem belediyelerin, çeşitli resmi ve özel kurumların yürüttüğü kurslarla, hem de bu alanda kendini kanıtlamış olan usta ve sanatçılarla önceliğini korumakta ve yaşatmaktadır. Buna karşın gerek Anadolu'da gerekse yurdun çeşitli illerinde bu sanat dalları varlığını sürdürmektedir. Ankara başkent olması ile birlikte diğer birçok alanda olduğu gibi sanat alanında da gelişmeler göstermiştir.

Araştırmanın genel amacı Ankara'da yaşayan günümüz geleneksel kitap sanatları ustalarını tanıtmaktır. Bu doğrultuda geleneksel kitap sanatları ustalarının çalışma hayatı, eserleri ve bu sanat dallarına katkıları, günümüz sanatı ve sanatçılarına ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın çalışma evrenini Ankara'da geleneksel kitap sanatlarını icra eden sanatçılar oluşturmuştur. Araştırma örnekleminde ise tezhip alanında Memnune Birkan, minyatür alanında Nurten Ünver, hat alanında Kadir Sakoğlu ve ebru alanında Bahtiyar Hıra incelenmiştir. Ankara'da geleneksel kitap sanatları alanlarında daha birçok sanatçı bu sanat dallarını başarıyla icra etmektedir. Ancak araştırmada bu sanat dallarını en uzun süredir başarıyla uygulayan, resmi ve özel kurumlarda bu sanat dallarının eğitimini veren, öğrenci ve öğretmen yetiştiren, sanatını kanıtlamış ustalar tercih edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada konuya ilişkin literatür taranmış, kaynak kişilerle birebir görüşmeler yapılmıştır. Araştırma verilerini oluşturmak için görüşme formu hazırlanmıştır. Sanatçıların eserlerinin incelenmesinde ise inceleme formu hazırlanmış, eser adı, yapıldığı tarih, boyutları, kullanılan malzeme ve teknik belirlenmeye çalışılmıştır.

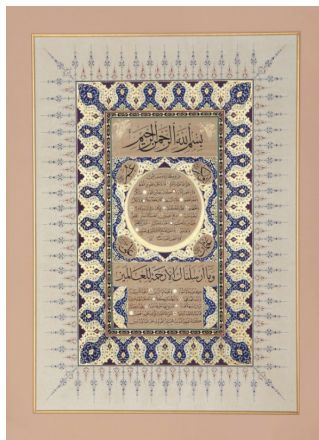
Tezhip Sanatçısı Memnune Birkan

Birkan 1947 yılında Kırıkkale'de doğmuştur. 1988-1992 yılları arasında Kültür Bakanlığı'na düzenlenen tezhip kurslarına katılmış, Bedia Altınbaş ve Ömer Faruk Atabek'ten tezhip ve minyatür dersleri almıştır. 1992 yılında Kültür Bakanlığı'ndan minyatür ve tezhip alanında usta öğretici belgesi almıştır. 1992-1997 yılları arasında Cahide Keskiner ve Sabiha Koç'un atölyelerine devam etmiştir. İstanbul'da eğitim gördüğü sürelerde Gülbün Mesara, Ülker Erke, Nilüfer Kurfeyz ve Mamure Öz gibi pek çok sanatçı ve hocanın bilgi ve tecrübelerinden istifade etmeye çalışmıştır. 1998 yılından itibaren Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak tezhip dersleri vermeye başlamış ve halen ders vermeye devam etmektedir.

1992 yılında ilk kişisel sergisini açmıştır. 1997 yılında Kültür Bakanlığı IX. Devlet Türk Süsleme Sanatları Yarışması'nda Hilye-i Şerif konulu eseri Türkiye Birincilik Ödülünü kazanmıştır. 2005 ve 2006 yıllarında iki yıl süreyle Yıldız Sarayı Şale Köşkü'nde Cahide Keskiner başkanlığında yürütülen atölye çalışmalarında 15. ve 16. yüzyıl Babanakkaş ve Karamemi dönemlerini inceleyerek çalışmalara iştirak etmiştir.

Sanat hayatı boyunca yurtiçinde ve yurtdışında çok sayıda kişisel ve karma sergiye katılan Birkan, ayrıca hocası Cahide Keskiner'in atölyesinin açmış olduğu karma sergilere de katılmıştır. Çok sayıda öğrenci yetiştirmiş ve yetiştirmeye devam etmektedir. Öğrencilerin pek çoğu tezhip alanında Türkiye birincilikleri almıştır. Bazıları ise çeşitli resmi kurum ve kuruluşlarda tezhip alanında eğitimci olarak görev yapmaktadır. Birkan, çeşitli televizyon kanallarında tezhip sanatını tanıtıcı programlarda yer almış, dergilerde eserlerini ve çalışmalarını tanıtıcı yazıları yayımlanmış, hakkında tez hazırlanmıştır.

Birkan'ın çalışmaları incelendiğinde yoğun miktarda altın kullandığı görülmektedir. Çalışmalarında kullandığı altını kendi ezmekte, hazır ezilmiş altınları tercih etmemektedir. Geçmiş ve günümüz çalışmaları karşılaştırıldığında kullanılan malzeme açısından farklılıkların olmadığı dikkati çekmektedir. Çalışmalarında çoğunlukla guaj boyayı, bazı örneklerde ise suluboyayı kullandığı, akrilik boyayı ise kullanmadığı gözlenmektedir. Birkan ile yapılan görüşme sonucunda akrilik boyanın yüzey üzerinde sağladığı etkisi ve çok parlak görüntüsünden dolayı tercih etmediği öğrenilmiştir. Birkan eser oluştururken, uzun süren eskiz çalışmalarını tamamladıktan sonra çalışmayı bir süre dinlenmeye bırakmaktadır. Belirli aralıklarla çalışmayı kontrol ederek gerekli düzeltmeleri yapmakta ve bunu birçok kez tekrarlamaktadır. Daha sonra kompozisyonun renk ayarlamalarını yapmaktadır.

Resim 1. Hilye-i Şerif, 55x71 cm, 2011, Memnune Birkan.

Resim 2. Vav, 42x52 cm, 2011, Memnune Birkan.

Birkan'ın çalışmalarında çoğunlukla klasik tezhip uygulamayı tercih ettiği dikkati çekmektedir. Bununla beraber en çok 16. yüzyılın bitkisel ve hayvansal motiflerini kullanmakta, renk ve kompozisyon düzenini de bu doğrultuda oluşturmaktadır. Kendisi

ile yapılan görüşmelerde özellikle bu dönemin sanatçısı Karamemi'den etkilendiği ve ondan esinlenerek çalışmalarına yansıtılmak istediği öğrenilmiştir. Tezhiplerinde en çok sonsuzluğun rengi lacivert ile altını bir arada uyguladığı anlaşılmaktadır. Çalışmalarında halkârı tek başına kullanmadığı, tek başına kullandığı çalışmalarında ise rûmi ya da çiçeklerle zenginleştirdiği görülmektedir. Halkârı daha çok klasik tezhipte tığın altında uyguladığı anlaşılmaktadır. Birkan'ın tezhiplerinde kullandığı çiçeklerde daha çok gül, erguvan ve laleyi tercih ettiği görülmektedir. Klasik tezhip uyguladığı çalışmalarında çoğunlukla rûmiyi kullandığı, bulut motifini tercih etmediği anlaşılmaktadır. Rumilerde daha çok mercan rengini kullandığı görülmektedir. Çalışmalarında kullandığı tığların ise çok yoğun olmadığı anlaşılmaktadır. Klasik tezhip yaptığı bazı çalışmalarını halkâr, erguvan ve gül gibi çeşitli çiçeklerle tamamladığı görülmektedir. Ayrıca saz yolu yaprakların halkârla çalışıldığı, aralarında şükûfelerin uygulandığı çalışmalar da dikkati çekmektedir.

Birkan'ın geçmiş çalışmaları incelendiğinde daha çok sulu (gölgeli) halkârı kullandığı, günümüz çalışmalarında ise tarama halkârı daha çok tercih ettiği görülmektedir. Taramalarda altının yanı sıra çok sulandırılmış boya kullandığı, fırça izlerinin yer almadığı ve yumuşak geçişlerin olduğu gözlenmektedir.

Resim 3. İsimsiz, 40x45 cm,
2006, Memnune Birkan.

Sanatçının tezhipte kullandığı kâğıtlarda geçmişte paspartu kartonlarını, doğal boyalarla boyanmış kâğıtları kullandığı, günümüzde ise çalışmaya uygun renklerde seçilmiş paspartu kartonlarını ya da airbrush ile boyanmış paspartu kartonlarını tercih ettiği görülmektedir. Birkan'ın günümüz çalışmalarında airbrush ile boyanmış farklı yüzey ve dokular elde ettiği, bazı çalışmalarında ise yüzey üzerine maskeleyerek zeminde farklı desenler oluşturduğu (Resim 4) ve bu yüzey üzerine serbest düzende kompozisyonlar oluşturarak tezhip çalıştığı anlaşılmaktadır. Çalışmalarında kullandığı hatların ise usta ellerden çıkmış olmasına dikkat ettiği görülmektedir. Çoğunlukla Adem Sakal, Savaş Çevik, Mehmet Memiş, Fuat Başar, Hüseyin Kutlu, Hüseyin Öksüz, Fatih Özkafa ve Erol Dönmez gibi değerli hattatların yazdığı eserleri tezhiplmeyi

tercih etmektedir. Çok ince çalışmaya özen gösteren Birkan, kopya yapmaktan ve yaptırımdan kaçınmakta, doğru kurallarla tezhip yapmanın önemine inanmaktadır.

Birkan'ın eserlerinde, aşırılığa kaçmayan sadeliğe, inceliğe, ölçü ve dengeye dikkat ettiği görülmektedir. Renklerin birbiri ile uyumu, kullandığı motiflerin ve renklerin dönemlerine göre seçildiği, dönem özelliklerini yansıtmasına özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Sanatçının ince ve titiz çalışmanın önemini vurguladığı, öğrencilerini de bu doğrultuda yetiştirdiği görülmektedir. Birkan ile yapılan görüşmelerde geçmişte

tezhip ve minyatürün bir arada uygulandığı çalışmalarını çok tercih etmediği, ancak günümüzde başarılı uygulanmış çalışmalarını beğendiği öğrenilmiştir. Geçmişte her ne kadar minyatür çalışmış olsa da günümüzde minyatür çalışmadığı eserlerinden anlaşılmaktadır. Çalışmalarını incelendiğinde rokoko tarzı örneklerle de yer verdiği, ancak bunların sayıca az olduğu dikkati çekmektedir.

Resim 4. Semazenler, 35x 50 cm, 2013, Memnune Birkan.

Resim 5. İsimsiz, 35x50 cm, 2014, Memnune Birkan.

Birkan ile yapılan görüşmelerde minyatür, tezhip ve hattın bir arada uygulandığı ve bu şekilde eser üzerinde tezhibin az oranda yer aldığı çalışmalarını hoş görmediği öğrenilmiştir. Kendisi tezhipte sürekli yapılan tekrarlardan hoşlanmamakta, aynı konuların tekrar edilmesini benimsememektedir. Modernlik adına yapılan bazı bilinçsiz çalışmaların tezhibe zarar verdiğini düşünmektedir. Birkan, Münevver Üçer, Nilüfer Kurfeyz, Sabiha Koç ve Emel Türkmen'in çalışmalarını beğenmektedir. Günümüzde tezhip alanında Ankara'nın geçmişe oranla daha iyi bir konumda olduğunu, bununla beraber insanların bu sanata karşı daha bilinçli ve istekli olduğunu belirtmektedir.

Hat Sanatçısı Kadir Sakoğlu

Kadir Sakoğlu 1967 yılında Ankara'da doğmuştur. 1999 yılında Ankara'da tanıştığı merhum hattat Doğan Çilingir ile hat derslerine başlamıştır. Adem Sakal ve Fuat Başar ile çalışarak 2003 yılında sülüs ve nesih icazetini almıştır. İcazetini aldıktan sonra zaman zaman İstanbul'a gittiği süreler içerisinde başta hat sanatı olmak üzere diğer Türk İslâm sanatlarına ilişkin seminer ve etkinliklere katılmıştır. İstanbul Süleymaniye Külliyesi'nde Hattat Davut Bektaş'ın derslerine devam ederken

hat camiasında alanında yetişmiş Hasan Çelebi, Fuat Başar, Hüseyin Kutlu, Ferhat Kurlu gibi birçok hat sanatçısı ile tanışıp tecrübelerinden istifade etmeye çalışmıştır. Akademik eğitim almak istemiş, bu doğrultuda 2007 yılında Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları programından mezun olmuştur. 2005 yılında Doğan Çilingir ile birlikte Ankara'da ilk olması özelliğini taşıyan hat atölyesini açmıştır. Ayrıca Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Kültür Bakanlığı bünyesinde hat dersleri vermiştir.

Tezhip camiası için 1000'e yakın ürün ortaya koyan Sakoğlu, ulusal ve uluslararası çok sayıda karma sergiye katılmıştır. Sanat hayatında kişisel sergiler hazırlamaktan ziyade bu sanat dalının tanıtılması ve eğitimine önem vermiştir. Bu doğrultuda da bugüne kadar yaklaşık 700 öğrenciye hat dersi vermiştir. Halen özel atölyesinde ve çeşitli resmi kurumlar bünyesinde eğitim vermeye devam etmektedir. Sakoğlu ayrıca çeşitli televizyon kanallarında hat sanatını tanıtıcı programlarda yer almıştır.

Sakoğlu çalışmalarında diğer hattat gibi klasik, geleneksel malzemeleri tercih etmektedir. Temiz ve titiz çalışmaya dikkat ederek, mürekkep renginden kâğıt rengine kadar her çalışmada uygun malzemeyi seçmeye özen göstermektedir. Hatları yazarken kullandığı kâğıtları zaman zaman kendi hazırlamaktadır. Kâğıtlarını doğal boyalarla ya da akrilik boyalarla boyamakta, bu yolla farklı renk ve dokular elde etmeye çalışmaktadır. Sakoğlu'nun ahar yapılmasına izin vermemesi sebebiyle her türlü boyar malzemeyi kâğıt boyamada kullanmadığı görülmektedir. Doğal boyalarla boyadığı kâğıt yüzeylerinde hareketlilik hissi uyandıran bir doku elde ettiği gözlenmektedir.

Resim 6. Besmele- Fetih Süresi
1. Ayeti Celi Sülüs- Küfi,
150x100 cm, 2013, Kadir
Sakoğlu.

Resim 7. Hilye-i Şerif, 150x100
cm, 2014, Kadir Sakoğlu.

Sakoğlu'nun çalışmalarında kullandığı mürekkebin rengini belirlerken kâğıt yüzeyini dikkate aldığı görülmektedir. Kâğıt yüzeyi ve mürekkepte kullandığı renklerin hattın önüne geçmemesine dikkat ettiği öğrenilmiştir. Farklı renkteki mürekkepleri kullanmaktadır ancak akrilik gibi malzemeleri tercih etmemektedir. Akrilik boyaların yoğunluğu sebebiyle yazı yazmaya elverişli olmadığı görülmektedir. Sakoğlu'nun hatlarını oluştururken tasarımdaki vurguya göre kullandığı mürekkepte kimi zaman şeffaf ve

kamış hareketlerinin hissedilmesine kimi zaman da bunun göz ardı edilmesine dikkat ettiği anlaşılmaktadır.

Sakoğlu'nun çalışmaları incelendiğinde daha çok celi yazı çalışmayı tercih ettiği dikkati çekmektedir. Yapılan görüşmelerde celi yazının hat sanatını tanıtmaya ve sevdirmede daha etkili olduğunu düşündüğü öğrenilmiştir. Sakoğlu oluşturulacak esere göre yeni araçlar da hazırlamaktadır. Örneğin daha büyük boyuttaki levhalar için daha büyük boyutta kamış kalem kullanmak gerekmektedir. Ancak levhadaki hareketlerin ritmik ve estetik olması önem arz ettiğinden klasik malzemelerin birtakım değişikliklerle (Resim 8, Resim 9) çalışmayı kolaylaştırması sağlanmaktadır. Resim 8'deki gibi kamış kalemin deposu olarak tabir edilen kısma ince bir sünger tabakası geçirilmiştir. Böylelikle daha fazla mürekkep tutması sağlanmaktadır. Resim 10'da da pirinçten yapılmış kalemin iç haznesinin hazırlanması ile daha fazla mürekkep muhafaza edebilmesi sağlanmaktadır.

Resim 8. Kamış kalem örneği, Kadir Sakoğlu.

Resim 9. Pirinç kamış kalem, Kadir Sakoğlu.

Resim 10. Pirinç kamış kalem detay görünümü, Kadir Sakoğlu.

Sakoğlu, hat levhalarından bahsedilirken levhanın hüsn-i hat olduğunu göstermesinin en önemli özelliğinin kamış kalem olduğunu belirtmektedir. Kamış kalem dışındaki araçlarla oluşturulan levhaların başka bir kategoride değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Farklı yüzeyler üzerine farklı tekniklerle oluşturulan çalışmaların hat olmaktan çıktığını belirtmektedir. Taklit ve transfer yoluyla elde edilen yazıların daha ziyade zanaat olarak değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır.

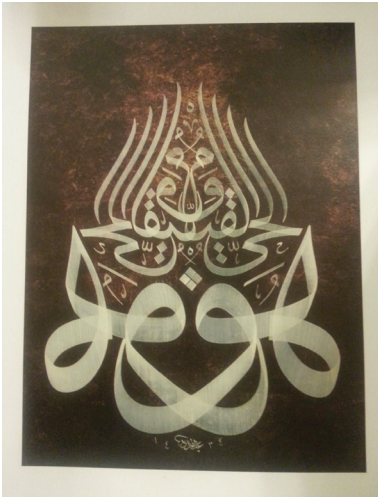
Kadir Sakoğlu'nun bazı çalışmalarında, yazının manası ile orantılı olarak istif şeklinde değişikliğe gittiği görülmektedir. Örneğin Kasas 77 sûresinde mealen "Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sende iyilik yap" ayeti geçmektedir (Resim 11). Bu ayeti tasarlarken ayetin manasına uygun olarak yazı müsenna yazı olarak istiflenmiştir. Bir başka çalışmasında ise "Ah minel aşk" yani "Aşktan çekilen ah" yazarken kırmızı mürekkep kullandığı, maşallah yazarken mavi rengi tercih ettiği görülmektedir.

Resim 11. Ve Ahsin Kema Ahsen Allahü İleyke, Celi Sülüs, 30x40 cm, 2012, Kadir Sakoğlu.

Sakoğlu'na göre sanatın zirvesi tasarımdır. Bu sadece hat sanatı için değil tüm sanatlar için geçerlidir. Eğer tasarım yeterli değilse yazının anatomisi ne kadar düzgün olursa olsun estetik değerden yoksun olacaktır. Tek başına bir harf mükemmel yazılıp sergilenebilir ancak birden fazla harfin veya kelimenin bir levhada güzel bir şekilde sergilenmesi için iyi bir tasarım gerekmektedir.

Resim 12. Huvel Hayyul Kayyum, Celi Sülüs Müsenna, 2013, 115x90 cm, Kadir Sakoğlu.

Sakoğlu günümüz hat sanatında yapılan yenilik arayışlarını, klasik hat sanatının modern hat sanatına sıçrama noktasındaki geçiş çalışmaları olarak görmekte ve bunun bir arayış süreci olduğunu belirtmektedir. Kendisi modern hat sanatında bir Türk tarzının henüz oluşmadığını, bu alandaki çalışmaların hız kesmeden devam etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sakoğlu'na göre klasik hat sanatı Türkiye'deki zirvesine ulaşmıştır. Bu sebeple modern hat sanatı alanındaki çalışmalar da yakaladığı ivmeyi kesmeyerek bu alandaki oluşumu ileriye götürmelidir. Bununla beraber klasik hat sanatı varlığını sürdürmelidir. Sakoğlu'na göre hattat adayları klasik hat sanatının inceliklerine vakıf olduktan sonra modern çalışmalar üretmeye talip olmalıdır. Sakoğlu, Hasan Çelebi, Davut Bektaş, Mehmet Özçay, Osman Özçay, Mithat Topaç ve Ahmet Bursalı gibi hattatların

çalışmalarını beğendiğini belirtmektedir. Hat sanatının inceliklerinin fark edilmesi konusunda büyük gayret gösterdiğini ifade eden Sakoğlu, bu inceliği fark edebilmek için sabır ve zamanın gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca hat sanatının dünyaya bakış açısını değiştirerek hayatının farklılaşmasına neden olduğunu ifade etmektedir.

Minyatür Sanatçısı Nurten Ünver

Ünver, 1954 yılında İstanbul'da doğmuştur. Minyatürle ilk olarak 1990 yılında tanışmıştır. 1990 yılında Bedia Altınbaş ile tezhip çalışmış, 1991-1994 yılları arasında ise merhum Ömer Faruk Atabek ile Kültür Bakanlığı'nın düzenlemiş olduğu kurslarda tezhip ve minyatür çalışmaya başlamıştır. 1994 yılında Kültür Bakanlığı'ndan minyatür ve tezhip alanında usta öğretici belgesi, 1995 yılında da Ömer Faruk Atabek'ten minyatür alanında icazet almıştır. 1999 yılında Ömer Faruk Atabek'in vefatı ile

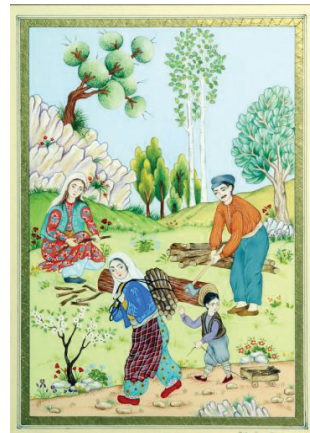
Kültür Bakanlığı'nda minyatür dersleri vermeye başlamış ve halen ders vermeye devam etmektedir. 2008 yılında Taner Alakuş'un proje grubuna katılmış, çeşitli kitap projelerinde yer almıştır. Ünver, Geleneksel Türk sanatları konusunda pek çok seminer vermiş, panellere katılmış ve çeşitli televizyon kanallarında minyatür sanatını tanıtıcı programlarda yer almıştır. Çeşitli dergilerde sanat hayatı ve çalışmalarını tanıtan yazılar yayınlanmıştır. 1997 yılında ilk kişisel sergisini açan Ünver, bugüne kadar yurtiçinde ve yurtdışında olmak üzere yaklaşık 100 karma sergiye katılmıştır. Taner Alakuş grubuyla çeşitli organizasyonlar kapsamında seminer ve karma sergilere katılmaya devam etmektedir.

Resim 13. Aşıklar, 21x15 cm, 1993, Nurten Ünver

Ünver'in ilk minyatürleri incelendiğinde daha çok Anadolu yaşamına ilişkin konuların yoğunluğu dikkati çekmektedir. Ailece odun kesen köylüler, hayvan otlatan köylü kızları, aşıklar, çeşme başında duran köylü kızları, bağ bozumu gibi konuları minyatürlerinde sıklıkla kullanmıştır. Önceki minyatür örnekleri incelendiğinde hocası merhum Ömer Faruk Atabek'in etkisi görülmektedir. Bu çalışmalarında daha canlı ve parlak renkleri tercih ettiği gözlenmektedir. Çalışmalarında guaj boyayı ve sulu boyayı kullandığı anlaşılmaktadır. Kullandığı kâğıtlar ise bej renkli paspartu kartonları ve doğal boyalarla boyanmış kâğıtlardan oluşmaktadır.

Ünver'in günümüz çalışmalarında ise daha çok figür uygulamayı ve figürün arka planında betimlemeler yapmayı tercih ettiği gözlenmektedir. Çalışmalarında renk ve ton uyumuna dikkat ederek kendi ifadesiyle abartılı renkler kullanmaktan kaçındığı anlaşılmaktadır. Geçmiş çalışmalarına kıyasla ayrıntı ve detayların arttığı, yoğun işçilik içeren çalışmaların ön plana çıktığı dikkati çekmektedir. Doğal boyalarla boyanmış kâğıtlar yerine airbrush ile boyanmış farklı yüzey etkileri oluşturan kâğıt ve paspartu kartonlarını tercih ettiği gözlenmektedir. Çalışmalarında

Resim 14. Oduncu Ailesi, 15x21 cm, 1996, Nurten Ünver

guaj boya ve suluboya yerine akrilik boya kullandığı görülmektedir. Akrilik boyanın guaj boyaya oranla daha ince olması, tarama ve noktalama çalışmalarında kolaylık sağlaması, zemin boyası olarak kullanıldığında dalgalanmalara sebep olmaması ve görsel etkisi sebebiyle tercih edildiği öğrenilmiştir.

Akrilik boya ile yaptığı tarama ve noktalama çalışmalarında boyayı kademe kademe sulandırdığı ve en açık değerden başlayarak en koyu değere doğru kullandığı görülmektedir. Bu çalışmalarda ilk olarak suyun içerisine oldukça az miktarda akrilik boya alarak çok açık değerde bir renk elde etmektedir. Daha sonra hazırladığı boyadan fırçasına aldıktan sonra kâğıt havlu üzerinde adeta fırça üzerinde hiç boya kalmayacak şekilde kurulamaktadır. Bu fırçada kalan boya ile tarama ya da noktalama yapmaktadır. Ardından aynı işlemi su miktarının içerisine önceki ölçüden bir miktar daha fazla akrilik boya ekleyerek ve yine fırçasını kâğıt havluda iyice kurularak devam etmektedir. Tarama ya da noktalama çalışmasını uygulayacağı yer tamamlanana kadar akrilik boya miktarını artırarak bu işleme devam etmektedir. Sanatçının bu yöntemle yaptığı tarama çalışmalarında figürlerin saç ve sakallarını, üzerindeki kıyafetlerin kürklerini saatler hatta günler süren çalışmalarla oluşturduğu gözlenmiştir.

Resim 15. Hasbahçe'de Bir Güzel, 52x42 cm,
2012, Nurten Ünver.

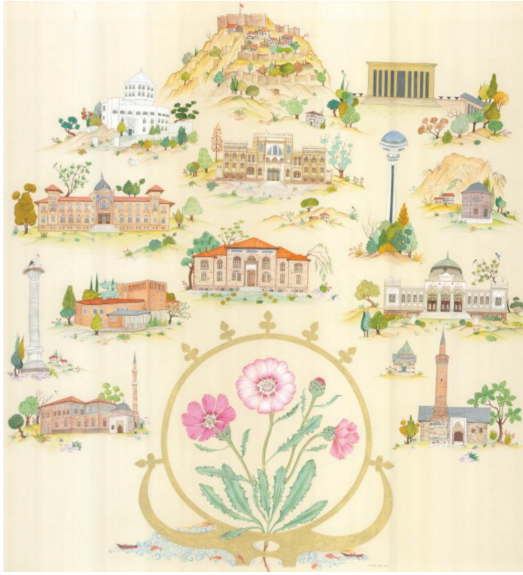

Resim 16. Strr-ı Lale, 56x41 cm, 2012,
Nurten Ünver.

Ünver'in çalışmalarını oluştururken, eğer dönem çalışıyorsa öncelikle detaylı bir araştırma yapıp konu ile ilgili yazılı ve görselleri detaylı olarak incelediği gözlenmektedir. Çünkü eserde yer alan figürlerin, mekânın dönem özelliklerini yansıtmasına, figürlerin üzerindeki kıyafetler ve aksesuarların dönem özelliklerine göre birbiriyle örtüşmesine dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Ünver'e göre bu bir gereklilik değil zorunluluktur. Eserlerde dönemin yanı sıra bir bölge çalışılıyorsa da o bölgenin

coğrafi yapısı, kültürü, gelenekleri ve o bölgeye ait özelliklerin de belirlenerek eserde yer alması gerektiği, bunun için detaylı bir çalışmanın yapılmasının zorunlu olduğuna inandığı yapılan görüşmeler sonucunda öğrenilmiştir.

Ünver minyatürlerinde tasarım ve işçiliği aynı değerde tutmakta, bunların birbirini dengeleyen unsurlar olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple eserlerinde titiz bir işçilik dikkati çekmektedir. Ayrıca anatominin önemini de vurgulamaktadır. Bu doğrultuda çalışmalarında ağacın, insanın, hayvanın, bitkinin her bir obje ve figürün anatomisini titizlikle etüt ederek çalışmasını oluşturduğu gözlenmektedir.

Resim 17. Ankara, 50x60 cm, 2008, Nurten Ünver.

Resim 18. Piri Reis, 30x50 cm, 2013, Nurten Ünver.

Ünver'in Taner Alakuş'un çalışmaları ve eserlerinden etkilendiği ancak hocanın üslubunun aynen taklit edilmesinden ziyade sanatçının kendi üslubunu yansıtan özgün çalışmalar oluşturmasının gerekliliğine inandığı anlaşılmaktadır. Minyatür sanatına ilişkin olarak sanatsal değeri olan ve iyi bir işçiliğe sahip minyatürlere her zaman saygılı olduğu buna karşın günümüzde naif resimlerle minyatürün birbirine karıştırıldığını düşünmektedir.

Ünver günümüz minyatür sanatının iyi bir yolda ilerlediğini, daha ince, daha özgür, daha fazla işçilik içeren, hayal gücünde oluşanın tasarıma daha rahat aktarılabilirdiği çalışmaların yapıldığını belirtmektedir. Buna bağlı olarak günümüzde kullanılan teknik ve malzemelerde değişiklikler olduğunu, kullanılan kâğıt cinslerinin değiştiğini, teknolojinin sunduğu olanaklarla farklı teknikler ile boyanmış kâğıtların kullanıldığını, kâğıt yüzeyinde desen oluşturularak bu kâğıtlar üzerine minyatürler yapıldığını, bununla beraber suluboya tekniğiyle boyanmış kâğıtlar, suluboya desenler üzerine yapılan minyatürlerin yer aldığını, günümüzde farklı geleneksel kitap sanatları

alanlarının bir arada uygulandığı çalışmaların yoğunlukta olduğunu ifade etmektedir.

Ünver, minyatür sanatında geleneğin bozulmasını istememektedir ancak günümüzde konu, malzeme ve tasarımlarda değişiklikler olduğunu ve bunların da olması gerektiğine inandığı görülmektedir. Ülker Erke, Yakup Cem, Taner Alakuş, merhum Nusret Çolpan ve Özcan Özcan'ın çalışmalarını beğendiği anlaşılmaktadır. Ankara'da kendi atölyesinde öğrencileri ile çalışmalarına devam eden Ünver, minyatürün hayatında detayı seven, ince ruhlu, sabırlı ve sakin kişilikteki insanların uygulayabileceği bir sanat dalı olduğunu belirtmektedir ve eklemektedir "Bu sanat dalı bana sabrı, hoşgörüyü, yaradanın yarattığı her şeyi farklı gözle görmeyi ve farkındalığı kattı" demektedir.

Ebru Sanatçısı Bahtiyar Hıra

Bahtiyar Hıra 1964 yılında Niğde' de doğmuştur. 1997-1998 yılları arasında Şahin İnalöz ve Fatma Korkmaz'dan tezhip dersleri almıştır¹⁰. 1998'de Aydın Köse'den, ardından Kamile Akdede'den ebru dersleri almıştır. 2000 yılında Timuçin Tanarlan ile tanışmış, 3.5-4 yıl kendisi ile ebru çalışmıştır. Tanarlan daha çok Hıra'nın yapmış olduğu çalışmaları değerlendirmiş, eleştiri ve önerilerde bulunmuştur. Hıra bu süre zarfında Fatma Korkmaz'dan da tezhip dersleri almıştır. Ardından Fuat Başar ile tanışarak kendisinden ebru dersleri almıştır. 2006 yılında kendi atölyesini açmış, atölyesini açtığı gün de Fuat Başar'dan icazetini almıştır.

Hıra, 2003-2012 yılları arasında çeşitli resmi kurumlar bünyesinde ebru dersleri vermiş ve hala ders vermeye devam etmektedir. Çeşitli televizyon kanallarında ebru sanatını tanıtıcı programlarda yer almıştır. Yurt içinde ve yurtdışında pek çok kişisel ve karma sergi düzenlemiş, workshoplara katılmıştır. Çeşitli yarışmalarda dereceler almıştır. Atölye öğrencileri ile birlikte sosyal sorumluluk projelerine de katılmış, 2008 yılında SERÇEV Serebral Palsili (Beyin Felçli Çocuklar) Derneği yararına, 2009 yılında ise İHH (İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı) ile birlikte Gazze'li Müslümanlar yararına destek sergileri düzenlemiştir. Hıra çok sayıda öğrenci yetiştirmiş ve yetiştirmeye devam etmektedir. Bu öğrencilerden 22 tanesi Ankara içinde ve dışında çeşitli yerlerde ebru eğitimi vermektedir. Hıra öğrencilerini yetenekleri doğrultusunda farklı sanat dallarına da yönlendirmektedir. Hıra'ya göre herkes kendi mizacına göre bir alan belirlemelidir. Geleneksel kitap sanatlarının birbiriyle ilişkili olmasından hareketle öğrencileri de bu yönde teşvik etmektedir. Hıra'nın ifadesiyle belirli bir zamandan sonra sanatla uğraşanların kendilerini geliştirmeleri için farklı sanat dallarıyla beslenmeleri gerekmektedir¹¹.

¹⁰ DERMAN, a.g.e, s: 9

¹¹ <http://www.dosttv.com> adresinden 20.02.2014 tarihinde alınmıştır.

Hıra çalışmalarında tamamen geleneksel malzemeleri kullanmaktadır. At kılından ve gül dalından elde yapılmış fırçalar, ebruya şekil vermek için çeşitli kalınlıklarda bizler, bir tahtanın üzerine iğne ya da çivi benzeri metaller çakılarak elde edilen taraklar, su yüzeyindeki boyaların açılmasını ve birbirine karışmamasını sağlamak amacıyla sığır ödü, suyu yoğunlaştırmak için kerajin kullanmaktadır. Geçmişte suyu yoğunlaştırmak için kitre kullanırken günümüzde kitre yerine hazırlamasının daha kolay olması ve daha uzun süre dayanması sebebiyle kerajini tercih etmektedir. Ebru yapmadığı süre zarfında tekne içerisindeki suyun üzerine bir kağıt sermektedir. Teknedeki su organik olduğu için aynen bir muhallebinin yüzeyinin kaymak tutması gibi kalınlaşmaktadır. Kağıt serilmediği takdirde boyalar su yüzeyinde açılmamaktadır. Ebru yapımında

kullandığı boyalarda ise toprak boyalar kullanmaktadır. Hazır boyaları ise tercih etmemektedir. Toprak boyaları satın alıp ezmesinin yanı sıra doğada bulunduğu çeşitli toprakları da denemektedir. Hıra ebru sanatında tamamen doğal malzemelerin olduğunu, yapay olarak sadece petrolün kullanıldığını belirtmektedir. Hıra ayrıca hatip ebru yapımında plastikten kontralit kalınlığında 35x50 cm boyutlarında, üzerinde belirli aralıklarla boşlukların yer aldığı bir araç kullanmaktadır. Geçmişte su yüzeyine boyaları biz yardımıyla belirli aralıklarla damlatırken günümüzde hazırlanmış olduğu bu araç üzerindeki deliklerden boyaları damlatarak hatip ebru yapmaktadır. Böylelikle hatip ebruların kağıt yüzeyinde dengeli dağılımı sağlanmış olmaktadır.

Resim 19. Çiçekli Ebru (Gelincik), 35x 50cm, 2010, Bahtiyar Hıra.

Resim 20. Sarmaşık gül, 35x50 cm, 2010, Bahtiyar Hıra.

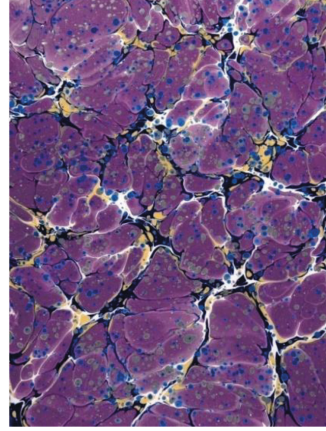
Hıra'nın çalışmaları incelendiğinde daha çok klasik ebru çalışmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Çalışmalarında doğada var olan çeşitli çiçek türlerini ve kır çiçeklerini ebruda uyguladığı görülmektedir. Özellikle çiçekli ebrular konusunda başarılı örnekler veren Hıra'nın farklı çiçek türlerini bir arada uyguladığı örnekler de yer almaktadır. Sarmaşık gülleri ebruda denediği ve başarıyla uyguladığı görülmektedir. Hıra'ya göre nasıl ebrunun temeli battalsa çiçekli ebruların temeli ise laledir. Lale çiçeklerin

temelidir ve yalın olması sebebiyle estetiğinin oturtulması gereken en zor çiçektir. Hıra'nın çiçekli ebrular konusunda çok başarılı örnekler vermiş olmasına karşın çiçekli ebrulardan ziyade özellikle battal ebruyu ve klasik ebruları daha çok sevdiği öğrenilmiştir.

Ebruda doğal boyalarla kendi boyadığı kağıtları kullanmayı tercih etmektedir. İki yıl doğal boyalarla ilgili araştırmalar yapan Hıra, halen kökler, tohumlar ve çeşitli çiçekleri deneyerek kağıt boyama çalışmaları yapmaktadır. Banyo usulü boyama ile elde ettiği kağıtlar üzerine ebru uygulamaktadır. Çalışmalarında ayrıca ebru yaptığı kağıtlarda çeşitli manzaralar da yaparak farklı etkiler uyandıran çalışmalar ortaya koymaktadır.

Resim 21. İstanbul Kız Kulesi, 35x50 cm, 2010, Bahtiyar Hıra.

Resim 22. Battal Ebru, 35x50cm, 2012, Bahtiyar Hıra.

Resim 23. Çiçekli Ebru (Lale) ve Katı, 40x55 cm, 2010, Bahtiyar Hıra.

Geleneksel sanatların hepsiyle ilişkili olmanın gerekli olduğundan hareketle 2009-2010 yılları arasında Mehmet Karşlı'dan cilt dersleri almıştır. Hıra, ebrularında geçmişte tezhip çalışmış olmasının ve farklı hocalardan ders almış olmasının etkili

olduğunu belirtmektedir. Günümüz çalışmalarında özellikle ebru ve katı'nın bir arada uygulandığı çalışmalar dikkati çekmektedir. Kat'ı çalışmaya atölyesini açtıktan kısa bir süre sonra başlamıştır. Kat'ı çalışırken ilk başlarda yapılan çalışmaları ve eserleri inceleyerek kopya etmeye başlamış, daha sonra desenler çizerek denemeler yapmıştır. Ancak kendi ifadesiyle hocasız bir şekilde bu sanatı uygulamanın zor olduğunu fark edince 2 yıl önce İstanbul'da Dürdane Ünver'in atölyesinde kat'ı eğitimine başlamıştır ve halen devam etmektedir.

Hıra'nın çalışmaları incelendiğinde taş, kumaş, ahşap, cam gibi pek çok yüzey üzerine ebru uyguladığı ancak yapılan görüşmelerde ebrunun esasına uygun olarak kağıt yüzeyi üzerine uygulanması gerektiğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Bununla beraber ebru sanatında geleneğin bozulmasını istememesine karşın, insanların bu konuda çok fazla sınırlandırılmaması gerektiğini de düşünmektedir. Hıra'ya göre yeniliklere ve yeni çalışmalara açık olunmalıdır. Toplum zaten güzel olanı zaman içerisinde belirleyecektir. Hıra bu konuda yapılan olumsuz eleştirilerin ebru sanatına zarar verdiğini düşünmektedir. Timuçin Tanarşlan, Fuat Başar, Kamile Akdede ve Sadrettin Özçimi'nin çalışmalarını beğenmektedir.

Atölyesinde geliştirmiş olduğu yeni bir tekniği hemen öğrencileriyle paylaşmayı tercih eden Hıra, paylaşmanın bu sanatların gelişmesinde çok önemli olduğunu belirtmektedir. Atölyede öğrencilerine önce klasik ebruyu öğretmektedir. Öğrencilerinden belirli bir süre sonra farklı yüzeyler üzerine ebru çalışmalarını ve farklı denemeler yapmalarını istemektedir. Hıra, ebruya bakıldığında ebruyu yapan kişi hakkında bilgi sahibi olmanın mümkün olduğunu düşünmektedir. Çünkü kullanılan renklerin ve fırça vuruşunun, ebru yapan kişinin psikolojik durumundan izler taşıdığına inanmaktadır.

Hıra Ankara'daki ebru sanatına ilişkin olarak, bu sanatı layığıyla uygulayanların yanı sıra yetersiz çalışmaların da yer aldığını düşünmektedir. Hıra, Ankara'da sanatçı olmanın ve sanatı tanıtmmanın İstanbul'a oranla zor olduğunu belirtmektedir. İstanbul diğer illere oranla bu konuda daha şanslıdır. Çünkü bu sanatın uygulanması, tanıtılması ve pazarlanması en kolay İstanbul'dadır. Ankara'da bu sanatları tanıtabilmek için geçmişte çok çaba harcadığını ve hala yapılacak çok şey olduğunu düşünmektedir. Hıra, kursiyelerine aslına sağdik kalarak ancak yeni tatlar, yeni arayışlar katarak klasik ebruyu öğretmekte ve çalışmalarına özveriyle devam etmektedir.

SONUÇ

Araştırmada Ankara’da geleneksel kitap sanatları alanında uzun yıllar çalışmalarını sürdürmüş, bu sanat dallarının eğitimini veren, tanıtılması ve yaşatılması konusunda büyük gayretler gösteren tezhip alanında Memnune Birkan, hat alanında Kadir Sakoğlu, minyatür alanında Nurten Ünver ve ebru alanında Bahtiyar Hıra incelenmiştir. Araştırma kapsamında sanatçıların eğitim tecrübeleri, çalışmaları, teknikleri, kullandıkları malzemeler, bu sanat dallarına ilişkin görüşleri, günümüz sanatı ve sanatçıları hakkındaki düşünceleri değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda örneklem grubunda incelenen sanatçıların Ankara’da uzun bir süredir gerek Kültür Bakanlığı gerek Belediyeler gerekse diğer çeşitli resmi kurumlar bünyesinde ve kendi özel atölyelerinde bu sanat dallarının eğitimini vererek tanıtımaya çalıştıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra sanatçıların açmış oldukları atölyelerde öğretmen ve öğrenci yetiştirmeye çalıştıkları öğrenilmiştir. Sanatçılarımızın yetiştirmiş olduğu öğrencilerin bazılarının ise çeşitli yarışmalarda dereceler aldığı anlaşılmıştır. Çalışmalarını incelediğimiz sanatçıların kendi tarzlarını geliştirdikleri, gerek kullandıkları malzemeler gerekse kullandıkları teknikler açısından incelenmiştir. Ankara’da alt yapısı güçlü, bu sanat dallarına uzun yıllar emek vermiş, büyük bir gayretle çalışmalarını sürdüren sanatçıların olması sevindiricidir. Sadece çalışmalarını sürdürmekle kalmayıp bu sanat dallarının tanıtılması ve yaşatılması konusunda gösterdikleri gayretler son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Derman, U. (2007). Açılış tebliği. *İSMEK Türk Kitap Sanatları Sempozyumu Bildirileri*. 23 Haziran 2007 (ss. 9-10), İstanbul.
- Mesara, Gülbin. (2010). Kat’ı= Türk Sanatında İnce Kağıt Oymacılığı. Geleneksel Türk Kitap Sanatları Bugünün Ustaları. Edt: Mehmet Turgut Doğan, Kültür Sanat Basımevi, İstanbul.
- Özen, E. Mine. (1998). Türk Cilt Sanatı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Toktaş, P. (2013). Bahtiyar Hıra ve Ebru Sanatına Katkıları. *Uluslararası Geleneksel El Sanatı Ustaları Sempozyumu*. 13-15 Ekim 2011. (ss. 907-916), Ankara.
- .....(2012). Türk Kitap Sanatlarının Cumhuriyet Döneminde Gelişimi ve Günümüz Yükseköğretim Programlarındaki Yeri. *VI.Uluslararası Türk Kültürü Sanatı ve Kültürel Mirası Sempozyumu*. 17-21 Eylül 2012, (ss. 603-609), Anka Basım Yayın, Ankara.
- Ülker, Muammer. (1993). Geleneksel Türk Sanatları. T.C. Kültür Bakanlığı Apa Ofset Basımevi.
- <http://www.dosttv.com> adresinden 20.02.2014 tarihinde alınmıştır.